

חדרי חדרי, שכבר אינם שלו

נתן זך: הזמיר כבר לא גר פה יותר
הוצאת הקיבוץ המאוחד 2004, 85 עמ'

כעקיצת נקבת היתוש... (שיר מס' 29). הפרדוקס זועק: תועבות האדם מזינות את דמיונו ואת כוח יצירתו של המשורר ליצור ולבנות שירים חדשים. אך בנפול העולם, תחדלנה אף יצירותיו להתקיים תרתי משמע: הן תיכחדנה ותיבלענה באותו חור שחור, אך במילא לא ייוותר עוד נושא לכתוב עליו.

מוטיב הציפור נפוץ בשירי זך. היא מסמלת, בין היתר, את כוחו השירי. בשירו הידוע 'ציפור שנייה': ראיתי ציפור רבת יופי, / הציפור ראתה אותי. / ציפור רבת יופי כזאת אל אראה עוד / עד יום מותי. / עבר אותי או רטט של שמש. / אמרתי מילים של שלום. / מילים שאמרתי אמש / לא אומר עוד היום". הוא פורש כנפיים. בספר זה, זו ציפור אחרונה. בשיר הפותח, 'סתיו חסר', הוא כותב: "על הציפור ההיא אני חייב לוותר" (עמ' 11). כנפיו קוצצו. אין מילת שלום אחת, אין חוץ. אין חוץ. הכול תיאורי מלחמות ועקורים, גלויות וחורבן.

וביום שלאחר היעלמות האנושות מעל בימת ההיסטוריה, כשאנו ושרידי אמנותנו, כולל יצירתו של המשורר, כבר לא נהיה - יפציע היקום ליומו הבראשית הראשון: "קוף אחד קטן, ממש / קופיף, יוצא בהיחבא / מן הסבך / מנסה להודקף, / כדי לשלוח ידו אל הפרי" (שיר מס' 53).

ומרגע אכילת הפרי האסור - תחזור ההיסטוריה על עצמה. הקופיף יפקח עיניו לראות, והדעת תשתלט עליו. והוא כמובן ידע את התשובה האחת לכל השאלות: להרוס, לכלות, להשמיד, עד הקץ הבא והבריאה המחודשת שבעקבותיה. וכך חוזרת על עצמה הסחרחרת של הקריאה הראשונה. דרך ללא מוצא.

למעט השיר הראשון, כל השירים חסרי כותרת (פרט לאחרית דבר). הם ממוספרים מ-1 עד 53, אולי להמחיש את הפרוזאיות שבחיים. הם כאילו פרקים בהיסטוריה, פרקים בחייו ובחינו, שבהם האמנות חסרת משמעות.

המספור כמו בא להדגיש שאכן המגנינה נסתלקה ממנו, ושיריו הפכו פרוזאיים משהו. אולי זה יכול להסביר את סמיכות הזמן בין ספר שירה זה לבין ספר סיפוריו של המשורר, שגם בו האלם, השיממון, חוסר התקשורת בין בני האדם והאירוניה, שולטים. את החור השחור מדגים שם הספר - "קוף המחט".

טובה זוהר

שיריו, מהכתיבה, מהווייתו: "אולי זו ההפלגה האחרונה / בכרך חדר המלון הזר / בטרם יבוא המלצר / להודיע כי הגילויטינה / כבר מוכנה" (שיר מס' 29).

המשורר חש אורח לזמן שאול בחדרי חדרי, שכבר אינם שלו. כמו "תיירים רחוקים ממולדתם" (שיר מס' 35), או כמו "אנחנו האנשים הנבובים / נופלים ציבורים ציבורים / שורה ארוכה של ציבורים / בשוק הבשר העולמי" (שיר מס' 36).

אבל ההקבלה בין העולם שנהרס על ידי מנהיגיו לבין האני-המשורר, אינה רק תואמת. להפך, האמנות, ובתוכה השירה, ככל שמילותיה תהיינה בטוחות, טעונות ורוויות שנאה - אינה מחריבה פיזית. מנהיגי העולם לעומת זאת, שבהרו בשנאה ובהרג כדרך חיים, כאידיאולוגיה, מובילים את היקום בסחרור מטורף אל קצו: "בן-לאדן, מודעי מן המדבר / גילחתי את שיער ראשי / ואני יושב עמך באוהלך / עירום ועריה. / גם אני ידעתי שנאה / ככל אדם מן היישוב / אבל אתה איש מעשי / ולכן אתה חשוב" (שיר מס' 26).

כאן בולטת האירוניה של המשורר. להרוס בית ולהרוג, הן פעולות בעלות משקל וערך, האמנות לעומתן, היא כמו "הצעקה" של מונק - אילמת.

שם הספר "הזמיר כבר לא גר פה יותר", מביע את שממת תוכו של המשורר, אך גם את שממונם של ימי העידן כולו. עידן ההשלמה עם צחיחות העולם נטול היופי, החסד והרחמים. אין עוד זמירות חדשות, אש היצירה כבתה. אין בכוחו של המשורר לטלטל מישוהו דרך שיריו, במקרה הטוב הם יטרידו

כמו סופת הוריקן המערבלת לקריבה מכל הבא ליד, כך בספר שירים זה, מסתחררים מהזות ואקלימיים קוטביים, מדינות ושפות, מלכים ומלכות מיתולוגיים, מדינאים עכשוויים ומנהיגי קדם - וכולם כאחד נשאבים אל הריק.

נתן זך עורך, לכאורה, מסע בלתי מתוכנן, תזויתי וחזוי על פני מפת העולם של כל הזמנים, התרבויות, הדתות והמלחמות. מלחמות ללא חוץ שלום, ללא פשרה וחמלה, ללא הפוגה. מלחמות המתירות כאוס מוחלט.

החל בפניקים (שיר מס' 1) עד עידן בן-לאדן (שיר מס' 26), האדם הוא יצור כובש ואכזר, והשורה האחרונה היחידה האפשרית היא הישאבות אל החור השחור.

הספר הנפלא הזה מסחרר גם את הקורא. המכנה המשותף לריבוי השמות, המקומות והאירועים ההיסטוריים שהמשורר מזכיר (אם כמטאפורה ואם כמציאות או אלוזיה), הוא עקירה וגלות, הרס ועיי חורבות. עומס זה, הגודש את הספר, יוצר בקורא רצון להציל את עורו, לברוח מהספר במעין אינסטינקט הישרדותי-חייתי.

אבל בקריאה שנייה מבין הקורא שאין זו אלא טכניקה מכוונת של המשורר ליצור בו מתח והזדהות. תחושה שכולנו קורבנות או עכברים ניצודים במלכודת.

אצבעו הרועדת על פני הגלובוס, אצבע ממוקדת של משורר, הממהרת בטילה, מתרוצצת בעצבנות הלךך ושוב על פני היבשות והימים - הודפת גם את הקורא להבנת היותו חלק מאותה רוח רעה, שגדלה והתעצמה, עד שגילחה כל חלקה טובה שעוד נותרה.

הקולאז' השבור והמרוסק סוחף את הקורא אל המסקנה האחת: חורבנו הקרב של הכדור. נפילתנו שלנו, כולנו, לתהום תחתיות.

אך בקריאה שלישית, מפוכחת יותר, לאחר ההלם הראשון, מגלה הקורא את הממד האישי, הארסי-פואטי, הלא פילוסופי, הנחבא במסע הנפתל והעקוב מדם של מדינאים וקטסטרופות חוצי יבשות וזמנים.

בין הכאוס הקולקטיבי של המאה ה-20 לבין הכאוס האישי של המשורר קיימת חפיפה: במישור הקולקטיבי, זו "מאה שבה נס העולם מעצמו" (שיר מס' 4). במישור האישי-פרטי, זה "עולם שלא נוצר לחיות הוא עולמי" (שיר מס' 5).

בשני המישורים השונים שולט מוטיב הנדודים והעקירה מבית. במישור הקולקטיבי, נעקרים בני האדם ונדודים אבודים כתוצאה מהשנאות ומתאוות המלחמות והכיבושים לאורך ההיסטוריה. ובמישור הארסי-פואטי - נדודיו שלו והתרחקותו ממילות

זה קורה למי שקורא

חתמו עכשיו על מנוי שנתי ל **עמלוק**